

Карпенко Марина Ігорівна

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(м. Кременна)

**АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНИХ І СУБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ
СТАНОВЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ЩОДО КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ**

Видатний педагог, публіцист Григорій Ващенко зазначав: „Жоден педагог не є настільки самостійним у своїй творчості, щоб ми його розглядали відокремлено від „педагогічного контексту” епохи. Навпаки, його дійсну значущість можемо досягнути, лише дивлячись на нього очима його часу” [1, с. 3]. Система педагогічних цінностей, виховний ідеал, методологічне забезпечення роботи педагогів-практиків завжди залежать від особливостей державного устрою, характеру суспільних стосунків, рівня розвитку педагогічної науки, загальної культури та світогляду учителів.

Для успішного вирішення проблем сучасності, зокрема в аспекті виховання здорової молоді, звернімося до історії педагогічної науки та зробимо ретроспективний аналіз чинників становлення валеологічних поглядів великого українського педагога В.О. Сухомлинського.

У процесі самоаналізу та саморефлексії павлівський вчений усвідомив велике значення здоров'я – фактору, що обумовлює всю життєдіяльність людини. Педагог добре розумів, як хворобливе самопочуття впливає на настрій людини, рівень її працездатності, можливість самореалізації тощо. Саме тому лише володар повноцінного здоров'я може називатися справжнім суб'єктом власного життя й діяльності, активним учасником соціально-історичного процесу, творцем матеріальних і духовних благ. У здоров'ї особистості криється також її здатність „будувати” саму себе, цілеспрямовано розвивати й виховувати всі ті якості, що відповідають, з одного боку, соціальним

очікуванням і завданням, а з іншого – індивідуальним життєвим планам і можливостям.

Історичні, економічні, культурні та моральні витoki суспільних ідеалів В. О. Сухомлинського, умова їх становлення дають можливість зрозуміти світогляд, особливості мислення та методологічні засади педагогічної системи видатного вчителя. Роки його життя збігаються в часі з епохою тотального контролю та ідеологічної забарвленості педагогічної науки й освіти. Непослідовно та суперечливо йшла розбудова радянської школи, важко розроблялися цілі й зміст освіти та виховання.

Перш за все необхідно виділити **об'єктивні (соціальні) фактори**, що впливали на стан здоров'я молоді та населення загалом, на науково-теоретичну розробку валеологічних проблем та їх практичне розв'язання у 20 – 60 роки ХХ століття:

- обмежене фінансове, матеріальне, кадрове забезпечення закладів освіти, культури, медицини, зумовлене труднощами масштабного економічного будівництва, післявоєнної відбудови народного господарства, значними витратами на оборону країни, реалізацію космічної програми тощо;

- велика смертність серед населення під час першої, другої світових та громадянської війн, багатомільйонні людські втрати від голоду та хвороб, репресій 20 – 50 років, політичної еміграції у післявоєнний період;

- загальне погіршення стану здоров'я дорослого та дитячого населення, мала тривалість життя унаслідок пережитих тягот і втрат, надмірних фізичних, психічних і моральних навантажень у воєнний та післявоєнний час;

- недосконала система медичного обслуговування населення, відсутність належного захисту материнства та дитинства, слабка профілактика хвороб, обмежений доступ до санаторного лікування дітей та дорослих тощо;

- існування злочинності, негативний вплив на молодь зокрема та суспільство загалом кримінальних елементів, проникнення їхнього світогляду, моралі, способу життя у масову свідомість і культуру, загальне зниження рівня гуманізму та оптимізму в суспільстві під час репресій, воєнних подій тощо;

- пригнічений, тривожний морально-психічний стан населення внаслідок порушення законності з боку державного апарату, обмеження прав і свобод громадян, переслідування будь-якого інакомислення в суспільстві, зниження духовної цінності людської особистості, її життя та здоров'я;

- занепад народних, національних традицій виховання особистості, вибірковий підхід до класичного філософського, педагогічного надбання, спроба створити нову, соціалістичну культуру у відриві від досвіду попередніх історичних епох і цивілізацій;

- ослаблення соціальних і родинних зв'язків у ході класових конфліктів, воєнних подій, примусового переселення деяких народів, економічної міграції з села до промислових міст під час масштабного індустріального будівництва в Сибіру та на Далекому Сході, освоєння цілинних земель тощо;

- втрата багатьма громадянами здатності до самоорганізації свідомості й діяльності, до виявлення самостійності та ініціативи, орієнтація на офіційно дозволені форми активності й загальноприйняті норми життя, підкорення особистісної поведінки зовнішнім соціальним вимогам, зниження потреби й здатності до творчого мислення, ризику, інноваційних підходів у виробничій діяльності тощо;

- утвердження авторитарних, технократичних підходів у сфері державного управління, розгортанні соціальних процесів, у розвитку виробництва, науки, мистецтва, у вихованні особистості; обмеження гуманітарної складової у суспільній культурі, зниження інтелектуально-культурного рівня суспільства внаслідок знищення національної інтелігенції;

- непослідовна культурно-освітня політика радянської держави, домінування принципів класовості й партійності в педагогічній науці, ідеологізація життя і виховання молодого покоління, спотворення ідеалу всебічного, гармонійного розвитку особистості.

Тепер виділимо низку **суб'єктивних (особистісних)** передумов, що вплинули на розвиток ідей формування культури здоров'я школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

1. Усвідомлення соціального замовлення щодо навчання і виховання молодого покоління, вимог державної політики у сфері формування культури здоров'я дітей та шкільної молоді. В. О. Сухомлинський розглядав проблему формування культури здоров'я особистості в контексті його роздумів про ідеал людини та ідеальне суспільство. Ідеал уособлює, по-перше, можливий майбутній стан абсолютного розвитку соціальних суб'єктів, по-друге, підтримує постійний рух до нього на рівні суспільних і особистих потреб та здібностей, по-третє, вимагає максимального напруження усіх фізичних, психічних, духовних сил людини чи суспільства, по-четверте, забезпечує певну синхронізацію розвитку окремої людини й суспільства загалом, по-п'яте, орієнтується на досягнення у розвитку суспільства та особистості історичних можливостей усього людського роду.

2. Засвоєння ідей сучасної філософської, педагогічної, психологічної науки. Дослідження валеологічної педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського вражає кількістю осмислених ним теоретичних ідей, які він сприйняв від своїх сучасників – філософів, педагогів, психологів, медиків, соціологів. Згідно з покликаннями у творах В. О. Сухомлинського [2-4], близькими йому були думки таких радянських педагогів і психологів – Н. Крупської, А. Макаренка, А. Пінкевича, С. Шацького, О. Арсеньєва, Л. Божович, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Є. Мединського, С. Чавчавадзе, Д. Ельконіна та багатьох інших учених.

Однак треба особливо підкреслити, що, сприймаючи чужі ідеї, В. О. Сухомлинський поступово виробив власну наукову позицію, мав сміливість піддавати сумніву погляди навіть визнаних апологетів „радянського виховання”. Показово є дискусія 1967 року навколо нарисів Василя Олександровича „Етюди про комуністичне виховання”. Вона свідчить про значний крок В. О. Сухомлинського у питаннях мети та змісту сучасного суспільного виховання, про його інтелектуальне, теоретичне зростання як самостійного вченого-педагога.

3. *Аналіз досвіду навчання та виховання дітей з класичної національної та зарубіжної педагогіки.* Ідеї валеологічного виховання глибоко проникають у зміст культурного та педагогічного надбання різних народів і цивілізацій, від античності до XX століття, у їх напруженому, суперечливому розвитку й становленні. В. О. Сухомлинський добре осмислив ці ідеї, викладені в роботах Демокрита, Платона, Аристотеля, Т. Мора, Т. Кампанелли, Я. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, Д. Дідро, А. Дістервега, Г. Сковороди, М. Пирогова, П. Лесгафта, П. Шацького, Л. Толстого, К. Ушинського, О. Духновича, Я. Корчака та ін. Головними ідеями класичної педагогіки були такі: єдність соціального й природного в сутності людини та виховання; взаємозв'язок процесів навчання, виховання та розвитку особистості; залежність мети та змісту виховання від культурного розвитку суспільства; взаємозв'язок фізичного, психічного й духовного аспектів у формуванні людської особистості; керівна роль школи у вихованні молодого покоління; природа як натуральний фактор виховання та багато інших.

4. *Професійна самоосвіта, педагогічна рефлексія щодо життя школи та розвитку дітей.* Постійна професійна самоосвіта й самовиховання, удосконалення культури спілкування забезпечували В. О. Сухомлинському високий рівень духовної взаємодії з кожною дитиною, зі світом Дитинства загалом. Пропрацювавши багато років учителем, Василь Олександрович зізнавався: „Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому – Дитинство, я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас як на людину, що випадково проникла за ворота їхнього казкового світу, як на сторожа, що охороняє цей світ, сторожа, якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу” [2, с. 8].

5. *Учительська й директорська робота у школі.* Важливими джерелами оригінального педагогічного мислення, особистої професійної майстерності В. О. Сухомлинського були його директорська та вчительська робота, аналіз навчально-виховного процесу своєї школи, активна професійна рефлексія щодо суспільного та педагогічного життя, масового й новаторського досвіду країни,

республіки, області. В. О. Сухомлинський більше 30 років пропрацював одночасно директором та вчителем і вважав, що саме така практична робота живила його педагогічну думку, давала можливість активно досліджувати педагогічний досвід, перевіряти на життєвість теоретичні ідеї та втілювати їх у навчально-виховний процес.

6. *Знайомство з новаторським педагогічним досвідом свого часу (району, області, республіки, країни).* Важливою якістю В. О. Сухомлинського було й те, що він ніколи не відмовлявся вчитися у досвідчених вчителів своєї ж школи, шліфував, з одного боку, психологічну спостережливість, уміння проникати у світ іншої людини, з другого боку, поглиблював власну методичну культуру, збагачував свій теоретичний багаж. „Я дуже уважно вивчав педагогічне мистецтво справжніх майстрів душевної рівноваги – учителів початкових класів В. Новицької, К. Жаленко, Г. Нестеренко. Намагався розгадати „секрети” наймудрішої, на мій погляд, і водночас найпростішої речі: кожна дитина в них вчиться у повну міру своїх сил; немає дитини, яка могла б навчатися відмінно, а вчиться посередньо” [2, с. 120].

7. *Вплив навчання у педагогічному інституті.* В. О. Сухомлинський добре розумів необхідність вивчення і використання кращих здобутків педагогічної науки та практики минулого й сучасності для успішного виконання завдань виховання підростаючого покоління. Цей фактор впливу на педагогічну свідомість і професійну діяльність майбутнього педагога почав діяти під час його навчання в педагогічному інституті: „З великою теплотою згадую про Полтавський педінститут, який закінчив, про викладачів педагогіки, літератури, історії. Тут педагогіка була не засушеними висновками, а живою, яскравою розповіддю про мистецтво виховання, про методи впливу на свідомість і почуття” [3, с. 32].

8. *Традиції народної педагогіки, культури та медицини.* Офіційна педагогіка радянської доби намагалася навіть етнопедагогіку зробити класовою, тобто залишити в ній елементи ідеології та моралі, які умовно могли бути віднесені до комуністичної парадигми. Показовою є позиція Є. Сявакко:

„Будучи глибоко науковою, радянська педагогіка є водночас і народною, бо вона служить справі підготовки до життя дітей нової історичної спільності – радянського народу” [5, с. 139].

9. *Участь у суспільному житті, спілкування з батьками, мешканцями села, вчителями.* В. О. Сухомлинський багатьма професійними, духовними узами був пов’язаний із сільським соціумом, колгоспниками, керівниками підрозділів, представниками місцевої інтелігенції, батьками. Своїм баченням життя, стосунками, досвідом вони впливали й на нього особисто, і на його педагогічну систему.

10. *Батьківське виховання у родині В. О. Сухомлинського.* Формування певних рис педагогічної свідомості В. О. Сухомлинського почалося ще в дитинстві, у рідній родині, під впливом батьків, діда й бабусі, усіх людей, кого можна назвати носіями народної мудрості й народного виховання. Василь Олександрович з юних років засвоїв ідею про „хлібний корінь людини”, про зв’язок достоїнства й цінності людини з її працею, з повагою до інших трудівників та наслідків їхньої діяльності.

Отже, в рамках даної статті ми дослідили низку суспільно-історичних чинників, які вплинули на науково-теоретичну розробку валеологічної проблеми у 20 – 60-х рр. XX століття, а також виявили ряд суб’єктивних, особистісних передумов, які безпосередньо вплинули на розвиток поглядів В. О. Сухомлинського щодо формування культури здоров’я школярів.

Зробімо висновки: по-перше, теоретичні валеологічні позиції В. О. Сухомлинського сформувалися на основі інтеграції наукових уявлень з філософії, педагогіки, психології, соціології, медицини; по-друге, зміст ключових понять (здоров’я, культура здоров’я) відбивали загальні науково-світоглядні позиції видатного вченого, на які вплинули вивчення досвіду народного виховання й культури, знайомство з класичною вітчизняною та зарубіжною педагогічною думкою, аналіз стану розвитку тогочасної системи освіти тощо.

Подальшого дослідження потребують концептуальні засади формування культури здоров'я учнів, а також форми, методи та засоби валеологічного виховання у школі В.О. Сухомлинського.

Література:

1. Ващенко Г. Праці з педагогіки та психології / Ващенко Г. // Твори. – К. : „Школяр” – „Фада” ЛТД, 2000. – Т. 4. – 416 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. О. // Вибр. тв. : В 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7 – 279.
3. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / Сухомлинський В. О. // Вибр. тв. : В 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7 – 390.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В. О. // Вибр. тв. : В 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55 – 206.
5. Тартаковский Б. С. Повесть об учителе Сухомлинском / Б. С. Тартаковский. – М. : Молодая гвардия, 1972. – 272 с.